

Fredrik Albritton Jonsson och Carl Wennerlind. *Scarcity. A history from the origins of capitalism to the climate crisis*. Harvard University Press, 2023.

Scarcity – på svenska ”knapphet” – är ett av de begrepp och fenomen som haft störst inflytande såväl på den nationalekonomiska teoribildningen som på de politiska ideologier som växt fram under de senaste århundradena. Marknadsliberaler såväl som kommunister har identifierat materiell brist som det underliggande samhällsproblem deras respektive ideologier ska råda bot på genom antingen oreglerade marknader och oinskränkt privat ägande eller centralplanerad, kollektivägd industri. Begreppets inflytande är också av avgörande betydelse för nationalekonomin. Det här varit särskilt inflytelserikt inom den neoklassiska skolan, vars dominans på bland annat skandinaviska universitet har visats hänga ihop med en kår av särskilt ideologiskt likriktade och auktoritetstroende nationalekonomer (Javdani & Chang 2023; se även Hylmö 2018). Under de senaste århundradena har denna kår alltmer kommit att utgå ifrån knappa resurser ställda mot omätliga begär som en given premis för det mänskliga beslutsfattande som disciplinen söker beskriva, förklara och – inte minst – förutse.

I boken *Scarcity. A history from the origins of capitalism to the climate crisis* tar historikerna Fredrik Albritton Jonsson och Carl Wennerlind sig an detta inflytelserika begrepps historia. Deras utgångspunkt är att olika sätt att se på knapphet är centrala för ideologiska ställningstaganden rörande samhällets organisering och dess relation till naturen. Inom dessa ställningstaganden har författarna identifierat två övergripande uppfattningar om knapphet: det svåröversatta ”ymnighetsknapphet” (*cornucopian scarcity*) och ”ändlighetsknapphet” (*finitarian scarcity*). Författarnas ansats kan delas upp i fyra delansatser. Den första och mest uppenbara handlar om att beskriva hur olika uppfattningar om knapphet och därmed förknippade ideologier har utvecklats. Fokus för denna ansats är i huvudsakligen västerländskt, ekonomiskt tänkande från 1600-talet fram till idag — en knapphetens ”arkeologi”, för att tala med Michel Foucault. Den andra delansatsen består i att genomlysna och kritisera bristen på realism bland ymnighetsknapphetens ideologier. I stort sett handlar det om att dessa betraktat naturen som en oändlig resurs utan någon tydlig relation till mänsklig kultur. Den tredje består i att – mot bakgrund av skenande klimatförändringar i en värld som närmar sig och i viss mån redan överskrider sina planetära gränser – peka ut nya vägar för samhället utifrån ändlighetsknapphetens ideologier. Den fjärde, och mest grundläggande, delansatsen är dock att försöka förstå människans relation till naturen utifrån det tänkande som vunnit kraft genom att erbjuda svar på frågor om vad som egentligen är knappt och hur sådan knapphet bäst hanteras.

Boken inleds med en kritik av idén om att knapphet skulle betyda en enda sak. Snarare, menar författarna, har begreppsliggörandet av knapphet under den aktuella tidsperioden utmynnat i en variation av synsätt, eller knapphetsideologier. Dessa rymms dock inom två paraplykategorier. ”Ymnighetsknapphet” avser den typ av optimistisk knapphet som kommit att dominera inom den klassiska och neoklassiska nationalekonomin: ett problem som ställs emot människans förmodat ständigt

expanderande begär efter *mer*. Tack vare sin uppfinningsrikedom kan hon dock övervinna denna knapphet; begäret driver henne att utveckla ständigt mer sofistikerade sätt att exploatera naturen. ”Ändlighetsknapphet” avser den typ av kritisk eller möjligen pessimistisk knapphet som ifrågasätter det föregående synsättet genom att peka på gränserna för och de (själv)destruktiva konsekvenserna av människans makt över och exploatering av naturen samt understryker behovet av att begränsa mänskliga begär genom återhållsamhet och måttfullhet.

Kategoriparet leder sedan läsaren genom bokens åtta egentliga kapitel. De två första behandlar knapphet före 1600-talet samt uppkomsten av ymnighetens knapphetsideologier och hur den kom att bryta med tidigare sätt att se på knapphet. De följande sex kapitlen studerar olika mer avgränsade knapphetsideologier inom de två paraplykategorierna: de ymniga upplysningsknapphet och neoklassisk knapphet samt de ändliga romantisk, malthusiansk, socialistisk och planetär knapphet (men inte på så vis att författarna menar att det endast finns dessa sex varianter av knapphetsideologin). Utmärkande för de ändliga ideologierna är också att även om den övergripande definitionen av ändlig knapphet är gemensam, så ger de klart olika förslag på hur och varför mänskliga begär måste tyglas och begränsas. Sådana skillnader är centrala för de kapitel som djupdyker i dessa ideologier.

Bokens historiska genomgång får sitt kritiska och analytiska crescendo i de sista två kapitlen, vilka berör neoklassisk respektive planetär knapphet, samt i den avslutande del där författarna sammanfattar sina tankar och föreslår vägar framåt. I kapitlet om neoklassisk knapphet landar analysen i att marginalnytteteorin utgör den ekonomiska idétradition som skapat den mest problematiska varianten av ymnighetsknapphet. Marginalnyttotänkandet, menar författarna, kom mer än något annat synsätt att glorifiera de knappa resursernas oförmåga att stilla människans oändliga begär som en positiv drivkraft snarare än att uppfatta den som ett problem. Det underliggande antagandet är att överflödet av begär skapar en oändlig källa till produktivitet och uppfinningsrikedom som i stort sett kommer att göra världen bättre. En central del i detta resonemang var också att beskriva människan som i första hand en konsument, snarare än exempelvis producent eller medborgare, och hela syftet med hennes existens blir att genom konsumtion söka tillfredsställa sina begär (inklusive men inte endast hennes behov). I den mån negativa konsekvenser av människans försök att stilla sina omätliga begär alls tog på allvar ansågs dessa främst kunna avhjälpas genom olika former av självkontroll. Denna ideologis framgång hängde också samman med en vilja och en ökad förmåga att omvandla ekonomiska teorier till matematiska formler, för att på så sätt ”vetenskapliggöra” nationalekonomin. Genom att kombinera dessa två ansatser kom nationalekonomer att göra nya anspråk på att kunna beskriva allt mänskligt beteende och förutsäga vilka politiska modeller som skulle ge de mest optimala utfallen, utifrån åsikten att människor alltid kommer vilja konsumera mer av något.

En grundläggande brist i den neoklassiska ideologin är dock dess oförmåga att uppfatta naturen som en ändlig resurs och ta hänsyn till konsumtionens negativa

inverkan på miljön. Lösningen har blivit att försöka kvantifiera och prissätta olika negativa externa effekter, exempelvis utsläpp, för att kunna skjuta över kostnaderna på de ansvariga (och på så sätt rädda teorins kärna). Sådana ansatser har dock, visar författarna, ofta landat i förslag som i första hand försöker rädda den ekonomiska tillväxten och bara i andra hand försöker lösa miljöproblemen. Anledningen till detta är att den neoklassiska knapphetsideologin förutsätter att människan måste fortsätta att söka stilla sitt omätliga begär, vilket förutsätter ständig tillväxt. Den ekonomiska tillväxtens nödvändighet är således i grund och botten en ideologisk övertygelse som marginalnyttoteorin och andra neoklassiska ansatser förutsätter att deras tillämpare delar – bortom sakliga resonemang och empiri (jfr Javdani & Chang 2023).

Som motpol till den neoklassiska knapphetsideologin står den planetära knapphetsideologin. Den grundläggande knappheten är här att vi bara har en enda planet och att dess förmåga att husera mänskligheten kräver att vi agerar inom dess ekologiska gränser. Det är alltså ekosystemet som är knappt, inte resurserna som är knappa. I motsats till föreställningen om människans omätliga begär (något som kritiserats genomgående i boken) utgår denna knapphetsideologi ifrån övertygelsen om att människan kan förstöra sin egen planet om hon inte är försiktig och tar hänsyn till dess gränser när hon skapar resurser. Författarna döljer inte att de omfamnar detta synsätt. Särskilt i slutsatsen inriktar de sig på hur fokus för människans ekonomiska förhållanden kan riktas om – från att producera tillväxt till att laga det vi har så att det fungerar inom de planetära gränserna. Det är lätt att känna igen exempelvis klimatforskaren Johan Rockströms idé om att mänskligheten måste bli ”planetskötare” i deras resonemang. En sådan ansats kräver också nya sätt teoretisera resurshandling på ett sätt som inte utgår ifrån ymnighetsknappheten, vilket öppnar för en mängd mer sociologiska och, inom nationalekonomin, ofta styvmoderligt behandlade ansatser (se även Bååth 2018; Bååth & Daoud 2023).

Även om boken ramas in som en kritisk studie i doktrin- och miljöhistoria är anslaget betydligt bredare, med relevans för såväl politisk ekologi som sociologi. Det är en välskriven, intressant och emellanåt nästan rafflande studie av det ekonomiska tänkandets utveckling. Författarnas positionering till trots beskriver boken förtjänstfullt hur det ekonomiska tänkandet har utvecklats och hur olika teorier sammanfaller och skiljer sig åt. Med det sagt är boken alltför kort, vilket är ovanligt. Författarna hastar förbi intressanta saker som gärna hade fått ta upp lite mer utrymme, så att de verkligen hade kunnat reda ut detaljerna. Ur en sociologisk synvinkel kan också sägas att boken regelbundet får mig att undra över nationalekonomins organisation. Jag hade gärna sett en mer grundlig förklaring till hur de institutionella förutsättningarna sett ut som möjliggjort en sådan likriktning av nationalekonomin som författarna beskriver, en fråga som trots allt undersökts bland annat inom den ekonomiska sociologin (t.ex. Erikson 2021; Hylmö 2018). Men boken lyfter ändå fram viktiga insikter om hur ekonomiskt tänkande är avgörande dels för hur människan angriper sin omvärld, dels för hur ideologiska övertygelser kan akademiseras och hur en sådan institutionalisering kan skydda en ideologi från saklig och vetenskapligt

grundad kritik – trots att dess bevekelsegrunder är välkända. Boken är därtill en bra ingång för sociologer som vill bilda sig i det nationalekonomiska tänkandets intellektuella arkitektur, något som sannolikt är avgörande för att på allvar kunna kritisera och motarbeta dess ideologiska inflytande.

Jonas Bååth

Biträdande universitetslektor
Sveriges lantbruksuniversitet

Referenser

- Bååth, J. (2018) *Production in a State of Abundance. Valuation and Practice in the Swedish Meat Supply Chain*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Bååth, J., & A. Daoud (2023) "Extending Social Resource Exchange to Events of Sufficiency and Abundance". I A. Kazemi & K. Y. Thörnblom (red.) *Social Behavior as Resource Exchange. Explorations into the Societal Structures of the Mind*, 323–356. Oxford: Oxford University Press.
- Erikson, E. (2021) *Trade and Nation. How Companies and Politics Reshaped Economic Thought*. New York: Columbia University Press.
- Hylmö, A. (2018) *Disciplined Reasoning. Styles of Reasoning and the Mainstream-Heterodoxy Divide in Swedish Economics*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Javdani, M., & H.-J. Chang (2023) "Who Said or What Said? Estimating Ideological Bias in Views among Economists". *Cambridge Journal of Economics* 47(2): 309–39.